

TRACTATUS'DA BİLİME SINIR ÇİZME OLARAK "BİLMECE" VE FARKLI DİL BAĞLAMLARINA KAPI AÇMANIN İMKANI OLARAK "MİSTİK OLAN"

Alper DARICI*

ÖZ

Bilim Devrimi sonucu ortaya çıkan yeni doğa bilimleri; fiziki olgular hakkındaki sorulara tutarlı ve kesin olduğu kabul edilen açıklamalar vererek, geleneksel felsefe ve metafiziği bilgi sahasının dışına itmiştir. Aynı zamanda pozitivist empirisistler tarafından yürütülen bilgi eleştirileri çerçevesinde, transendent bir dünyanın hakikatine ilişkin konuşma ayrıcalığı da felsefenin elinden alınmıştır. Wittgenstein ise hem pozitivistlerin metafiziği yok sayma ve reddetme girişimlerini hem de geleneğin metafiziğe yüklediği evrensellik, kesinlik, genel-geçerlik iddialarını eleştirmiştir.

Tractatus'da, bir şeyin gerçekliği, aynı zamanda onun anlamlı oluşuyla özdeşleştirilmiştir. Bunun üzerine metafizik ifadeler doğa bilimlerinin kullandığı dil bağlamında anlamsız sayılmıştır. Çünkü mantıksal düzlemde olmayan hiçbir ifade "önerme" değildir ve fizik-dünya hakkında bir yargı veremeyecektir. Bunu yaparak Wittgenstein'in amaçladığı şey, metafizik olanın anlamsızlaştırılması değildir. Tam aksine, doğa bilimlerinin dilini kullanarak, dilin içinden doğa bilimlerine sınır çekmek ve metafiziğin başka bir bağlamda ifade edilmesine alan açmaktır.

Bu çalışmanın amacı da, Wittgenstein'in Tractatus üzerinden dil meselesini merkeze alarak, geleneksel felsefeyi ve metafiziği hangi şekillerde eleştirdiğini değerlendirmektir. Sonrasında "bilmece" kavramını kullanarak bilime nasıl bir sınır çizdiğini ve "mistik" kavramını kullanarak farklı dil bağlamlarına ve yeni dil evrenlerine nasıl kapı açtığını göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Metafizik, etik, anlamlı/anlamsız, söylenebilen/söylenemeyen, gizem, bilmece, bilim.

"Die Rätsel" As Demarcation The Science and "Das Mystische" As The Opening of the Door to the Different Language Contexts in Tractatus

ABSTRACT

The new natural sciences that emerged as a result of the Science Revolution have pushed traditional philosophy and metaphysics out of the field of knowledge by giving explanations that are considered to be consistent and precise to the questions about physical phenomena. At the same time, within the framework of information criticisms carried out by positivist empiricists, the privilege of speaking about the truth of a transcendent world was taken away from philosophy. Wittgenstein criticized both the positivists' attempts to ignore and reject metaphysics, as well as the claims of universality, certainty, and general validity imposed on the traditional metaphysics.

In Tractatus, the reality of something is also identified with its meaning. The metaphysical expressions are considered insignificant in terms of the language used by the natural sciences. Because, any expression that is not in the logical plane is not proposition. It will not be able to give a judgment about the physical world. In doing so, Wittgenstein's aim is not to make sense of the metaphysical. On the contrary, by using the language of natural sciences, it is to draw boundaries to the natural sciences from within the language and to create space for expression metaphysics in another context.

The aim of this study is to evaluate the ways in which Wittgenstein criticized traditional philosophy and metaphysics by centering the language issue over Tractatus. Then, using the concept of "riddle", it shows how it draws the boundaries of science and how it opens the door to different language contexts and new language universes using the concept of "mystic".

Keywords: Metaphysics, ethics, meaningful/meaningless, speakable/unspeakable, mystic (das Mystische), riddle (die Rätsel), science.

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü, alper.darici@istanbul.edu.tr

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi) FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

2019 Bahar, sayı: 27, ss. 57- 75

Spring 2019, issue: 27, pp. 57 – 75

Makalenin geliş tarihi: 05.02.2019

Submission Date: 5 February 2019

Makalenin kabul tarihi: 25.03.2019

Approval Date: 25 March 2019

Web: <http://flsfdergisi.com>

ISSN 2618-5784

Giriş

1. Dil-Dünya İlişkisi: Sınır Kavramı

Wittgenstein'in felsefe ve metafizik eleştirisi, Varlık meselesinin "ne" olduğuna yönelik değil, felsefenin çözmeye çalıştığı bu sorunun özü itibariyle çözülemesiz oluşuna yöneliktir. Geleneksel felsefede hem arayış olarak Varlık'ın "ne" olduğuna işaret edilir hem de bu mesele çözülmeye çalışılır. *Tractatus*'da ise bu meselenin özü itibariyle çözülemesiz olduğu saptanarak, tüm ağırlık işaret etmeye, göstermeye verilir. Ama bu gösterme geleneksel felsefede olduğu gibi soru sorarak, o konu hakkında konuşarak değil, ortaya atılan soruları, ifadeleri sınırlama yoluyla olur. Bu sınırlama sadece metafizik olanın gösterilmesiyle kalmaz aynı zamanda bilim önermelerinin nereye kadar söz söyleyebileceklerinin de yerini belirlemiş olur.

Wittgenstein'a göre felsefi sorunları aynı tür kılan şey, onların metafiziğe ve Varlık sorusuna belirli bir tür bakış açısıyla bakmalarından kaynaklanan ortak doğalarıdır. Zira Wittgenstein *Tractatus*'un önsözünde, felsefe soru(n)larının ortaya çıkış sebebinin de bu bakış açısının ortaya koymuş olduğu dilin ve bu dilin mantığının yanlış anlaşılmasında yattığını belirtir.¹ Bu sebepten felsefe soru(n)ları da dilin nasıl işlediğinin iyi bir şekilde anlaşılmasıyla çözülebilecektir. Kitabın felsefe sorunlarına yaklaşım tarzı da baştan sona dilin mantığının anlaşılması şeklinde gerçekleşir.²

Yukarıda ifade edildiği şekliyle düşünüldüğünde, *Tractatus*'da "dünyanın ne olduğuyla" ilgili ifadeler, tali bir mesele olarak görülen "dünyanın nasıl olduğu" ile ilgili ifadelerden ayrılır.³ Yapı iskelesinin mantık olduğu ve onun temelinde inşa edilen bir dilde söylenebilir olan yalnızca dünyanın "nasıl" olduğudur. *Tractatus*'da tanımlandığı şekliyle felsefe yapma yönteminin bir parçası olarak da yalnızca söylenebilir olanı söylemenin işlevi, söylenemez (*Unsagbare*) olana işaret etmektir.⁴ "[Felsefe] söylenebilir olanı açıkça ortaya koymakla, söylenemez olana işaret edecektir (*bedeuten*)."⁵

Wittgenstein böylelikle *Tractatus*'ta, felsefenin asıl amacının "söylenebilir" ile "söylenemeyen"i birbirinden açıkça ayırmak olduğunu

¹ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, İstanbul, Metis Yayınları, 2005, önsöz, s.11.

² Ali Utku, "Erken Wittgenstein'da Düşünce-Dil Bağlantısı", *Felsefe Tartışmaları Dergisi* (27.Kitap): 126-133, Panorama Yayınları, İstanbul, Ağustos 2000, s.127.

³ "Öyle bir duygumuz vardır ki, bütün olanaklı bilimsel sorular yanıtladığında bile, yaşam sorunlarımıza daha hiç dokunulmamıştır." Wittgenstein, *Tractatus*, s.171, [6.52].

⁴ Wittgenstein, *a.g.e*, s.171, [6.53].

⁵ *a.g.e*, s.61, [4.115].

belirtir. O, dilin yapısını ve sınırlarını, yine dil aracılığıyla belirlemek ister. Bu noktada *Tractatus*'un sorun edindiği şeyin, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde ele aldığı sorunla ve eleştiri düşüncesiyle bir benzerlik gösterir. Pears'a göre Wittgenstein'in amacı, düşünmenin yapısını ve sınırlarını anlamak, yöntemi ise dilin yapısını ve sınırlarını araştırmaktır. Onun felsefesi, kapsamı ve amacı bakımından Kant'ın düşünce eleştirisine çok yakın olan, dilin eleştirisidir. Kant gibi Wittgenstein de, felsefecilerin çoğu kez sınırların ötesine geçip, gerçek düşünceler gibi görünen anlamsız yargılara meylettiklerine inanmıştır. Bu sebepten o, insanların anlamlıyı anlamsızdan ayıran sınıra ulaştıklarında, nerede olduklarını görüp durabilmeleri için bu sınırın kesin yerini bulmayı amaçlamıştır.⁶ Ancak Kant bunu yaparken; aklın kaynak, kapsam ve sınırlarını göstererek, *fenomenal* alanda, bize verili olan yetilerle bilgisine sahip olamayacağımız *noumenal* bir alan açmıştır. Bir başka deyişle Kant "akıl"dan hareket ederek "fenomenler" dünyası hakkında neyi bilebileceğimizin sınırlarını araştırmıştır. Wittgenstein ise dilden hareket ederek "olgu" dünyasına ilişkin neyi söyleyebileceğimizin sınırlarını araştırmıştır.⁷

Kant'ın eleştiri felsefesi, yukarıda belirtildiği gibi akıl ve bilgi için bir sınır çizme etkinliğine dönüşmüştür. Wittgenstein da *Tractatus*'un Önsöz'ünde benzer bir sınır çizmeden (ancak bilgi için değil dil için) bahsetmektedir: "Kitap böylece, düşünceye bir sınır (*Grenze*) çizmek istiyor, ya da, daha çok -düşünmeye değil, düşüncelerin dile getirilişine (*Ausdruck der Gedanken*): Çünkü düşünmeye sınır çizebilmek için, bu sınırın iki yanını da düşünmemiz gerekirdi (yani düşünülemez olanı düşünmemiz

⁶ David Pears, *Wittgenstein*, çev. Arda Denkel, İstanbul, AFA Yayınları, Şubat 1985, s.12.

⁷ Burada Wittgenstein'in "Bilgi kuramı psikolojinin felsefesidir." (Wittgenstein, *a.g.e.*, s.61, [4.1122].) şerhini dile getirmeyi unutmamak gerekir. O, kendisinin dil üzerinden (işaret dili, *Zeichensprache*) yapmaya çalıştığı felsefenin ne olup ne olmadığı anlamak işini, diğer filozofların düşünce süreçlerini anlamak için yaptığı şeye benzettir. Ancak onları aslen psikolojinin meselesi olan bilme işinin nasıl gerçekleştiği konusunda takılıp kalmakla eleştirir. Bu bağlamda bakıldığında Wittgenstein'in, kendisini, Kant'ın ve diğerlerinin yapmaya çalıştığı şeyin metodolojisinden başka bir yerde konumlandığını düşünmemiz gerekir. Aslına bakılırsa Kant'ın eleştirel felsefesini bir eleştiriye tuttuğunu dahi söyleyebiliriz. Wittgenstein'in "Düşünmeye sınır çizebilmek için, düşünmenin iki yanını da düşünmemiz gerekirdi." ifadesiyle, Kant'ın nesneyi; *Ding an Sich*, "Kendinde Şey" olarak konumlandırıp, bunun bir gerçeklik olduğunu ve insan aklının "Kendinde Şey" in bilgisine asla sahip olamayacağını söyleyerek kendini *solipsizmden* kurtarışını tutarsız bulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü "Kendinde Şey" olarak nesneyi tanımlayıp, onun bilgisine de erişilemeyeceğini iddia etmek, daha henüz yolun başındayken bilmediğimiz bir şey hakkında hüküm vermek anlamına gelir ki bu da Wittgenstein felsefesi için bilim diliyle metafizik bir yargıya ulaşmak olacağından "saçma" bir ifade olmuş olur.

TRACTATUS'DA BİLİME SINIR ÇİZME OLARAK "BİLMECE" VE FARKLI DİL BAĞLAMLARINA KAPI AÇMANIN İMKANI OLARAK "MİSTİK OLAN"

Alper DARICI

gerekirdi)."⁸ Düşüncelerin dile getirilişine, dil yoluyla dışa vuruluşuna sınır çizmek demek, böylece dilin yapısını, dil-mantık ve dünya ilişkisi çerçevesinde ortaya koymak demektir: "Sınır, öyleyse, yalnızca dilin içinde çizilebilecektir ve sınırın ötesinde kalan da, düpedüz saçma (*Unsinn*) olacaktır."⁹

Bu sınır, söylenebilecek olanın sınırını belirleyerek, söylenemeyecek olanı göstermektedir. Dilin sınırlarının içinde kalan "söylenebilecek" olanı da, dilin sınırlarının dışında kalan "söylenemeyecek" olanı da belirleyen, dilin kendi iç yapısıdır. Yani sınır, yine dilin¹⁰ içinden çekilmiş olur. Öyleyse bizim neyin söylenemeyecek olduğunu sormamız gerekir. Wittgenstein'da "söylenemez" (*Unsagbare*) olan üzerine konuşulamayacak olan şeydir. "Söylenebilen" ise doğa bilimlerinin anlamlı (kendi dil evreninde) önermelerine karşılık gelir. Böylece *Tractatus*'un son sözünün basit bir söz oyunundan ibaret olmadığı anlaşılır. O, felsefeye karşı felsefi bir tavidir.¹¹ Bu felsefi tavırla Wittgenstein'ın amaçladığı şey, doğa bilimlerinin kullandığı dilin olanaklarını açığa çıkarmak ve sınırlarını belirlemektir:

*"Felsefe, doğabiliminin tartışmalı alanını sınırlar. Düşünülebilir olanı sınırlandırmalıdır, öylelikle de, düşünülemez olanı. Düşünülemez olanı, içinden, düşünülebilir olanla sınırlandırmalıdır. Söylenebilir olanı açıkça ortaya koymakla, söylenemez olanı imleyecektir."*¹²

60

2. Anlamlı / Anlamsız / Saçma & Söylenebilen / Söylenemeyen

Wittgenstein felsefe ve metafizik eleştirisinin merkezine aldığı dil meselesinden yola çıkarak olgu-değer ikileminin bir çözümünü vermeye çalışır ve bilinebilecek şeylerin olguyla sınırlı kalacağını söyler. Olgular neyin

⁸ Wittgenstein, *a.g.e.*, s.11, Önsöz.

⁹ *a.g.e.*, a.y

¹⁰ Wittgenstein kurguladığı felsefenin anlaşılabilmesi için burada kastedilen "dil" in iyi anlaşılması gerekir. Wittgenstein'ın dilin sınırlarını belirlemekten kastı, "doğa bilimlerinin dilinin", "mantığın yapı iskelesini oluşturduğu mümkün dil dünyasının" sınırlarını belirlemektir. Sınırın dışında kalmaktan kasıt da "doğa bilimlerinin kullandığı dille" ifade edilememek demektir. Haddizatında Wittgenstein'a göre mevzu bahis olan bu dilin sınırlarının ötesinde düşünülebilecek hiçbir şey de yoktur. Ancak yazının devamında da dile getirileceği üzere, bu dilin dışı yine de vardır, yalnız orda düşünmeden ve dile getirilmeden ziyade bir duygu durumuna işaret, yaşama durumuna bir gösterim vardır. Dolayısıyla Wittgenstein'ın "Dilimin sınırları, dünyanın sınırlarıdır." lafzından kastı bu gösterim alanından ziyade söylem evreninin belirlenmesidir.

¹¹ Elena Panova, "Wittgenstein'in Felsefi Metamorfozu", çev. Fikret Osman, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2): 1-31, Bursa, s.10.

¹² Wittgenstein, *a.g.e.*, s. 61, [4.113, 4.114, 4.115].

olduğu gibi olduğunu ve neyin de olduğu gibi olmadığını belirleyen etkidir. Mantıksal uzam içindeki olguların tümü de dünyayı oluştururlar.¹³ Bu olguların tamamı da, hâlihazırda kullanmış olduğumuz dilde (doğa bilimlerinin dili), cümleler yani önermeler yoluyla dile getirilir. Öyleyse anlamlı önermeler aracılığıyla söylenebilen veya ifade edilen, yalnızca olgulardır. Demek ki söyleyen doğa bilimi önermeleri, söylenebilen ise olgulardır.¹⁴

Bu ifade aynı zamanda şuna da zemin hazırlar: Bizim dünyaya dair bilgimiz dünya hakkındaki doğru önermelerce kuşatılmıştır.¹⁵ Dünyayı bilmemizin deneyimler dışında *a priori* bir yolu yoktur. Yani kendisine işaret eden temel önermelerle resmedilebilen dünya dışında kalan herhangi bir şey hakkında konuşmanın anlamı yoktur.¹⁶

Wittgenstein'a göre bir önermenin "anamlı" olması, daha önce sözünü ettiğimiz sınırın içinde kalmasıyla, yani doğa bilimlerinin diline uygun şekilde herhangi bir olguyu resmetmesiyle olanaklıdır. Sınırın ötesi hakkındaki önermeler ise, yanlış veya anlamsız değil, "anlam dışı, saçma"dırlar. (*Alm. Unsinn, İng. Non-sense*) İşte Wittgenstein'a göre felsefede ortaya çıkan sorunların çoğu da, sözü edilen bu anlam-dışı veyahut saçma önermelerde ısrarcı olmaya ve böylelikle de dilin mantığının yanlış anlaşılmasına dayanır.¹⁷

Tractatus'da önermelerin, anlam bakımından üç kategoriye ayrıldığı görülür; anlamlı önermeler, anlamsız (*sinnlos, senseless*) önermeler, ve saçma (*unsinnig, nonsense*) önermeler.¹⁸ Anlamlı önermelerin doğa biliminin önermeleriyle özdeş olduğunu belirtmiştik. Öte yandan totolojiler, yani yinelemeler (ki bunun içine mantığın önermeleri de girer.)¹⁹ ve onların değilleri olan çelişmeler anlamsız önermelerdir: "Tümce söylediğini gösterir, yineleme ve çelişme ise hiçbirşey söylemediklerini. (...) Yineleme ve çelişme anlamsızdır."²⁰ "Ama yineleme ve çelişme, saçma değillerdir."²¹ Doğabilim

¹³ *a.g.e.*, s.15, [1, 1.1, 1.11, 1.12, 1.13].

¹⁴ Cengiz Çakmak, "Susma ve İfade Edilemeyen", *Felsefe Arkivi Dergisi*, Sayı:31, İ.Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.15.

¹⁵ Wittgenstein, *a.g.e.*, s.59, [4.11] ve s. 27, [3.01].

¹⁶ Utku, *Erken Wittgenstein'da Düşünce-Dil Bağlantısı*, s.130.

¹⁷ Wittgenstein, *a.g.e.*, s.47, [4.003].

¹⁸ Gürol Irzık, "Wittgenstein ve Carnap: Tractatus'un Mantıkçı Pozitivizme Etkisi", *Felsefe Tartışmaları Dergisi (11.Kitap)*: 59-82, Panorama Yayınları, İstanbul, 1992, s.64.

¹⁹ *a.g.e.*, s.139, [6.1].

²⁰ *a.g.e.*, s.81, [4.461].

²¹ *a.g.e.*, s.83, [4.4611].

TRACTATUS'DA BİLİME SINIR ÇİZME OLARAK "BİLMECE" VE FARKLI DİL BAĞLAMLARINA KAPI AÇMANIN İMKANI OLARAK "MİSTİK OLAN"
Alper DARICI

önergeleri dilin (dünyanın) sınırları içinde kaldığından anlamlı; totoloji ve çelişmeler dilin (dünyanın) sınırına ilişkin önermeler olduklarından anlamsızdırlar.

Totoloji hiçbir olguyu dışarda bırakmadığı, çelişme ise bütün olguları dışarda bıraktığı için dünyanın sınırına ilişkindir²², o yüzden de anlamsız önermelerdir. Saçma önermeler ise dilin sınırları dışına çıkan önermelerdir.

Mantık da belli bir anlamda dünyanın dışındadır; "Mantık aşkındır."²³ Ama mantığın dünyaya aşkınlığı, dünyayı dile getirebilen önermelerin yapı iskelesi olma, dünyanın onda tıpkı aynadaki bir resim gibi yansması anlamındadır. Mantığın dünyayı yansıtması için, ona aşkın olması gerekirdi. Mantık cümleleri, bir şeyi dile getirmez, resmetmez. Bu bakımdan mantıksal "obje" diye dünyanın içinde bir nesne yoktur. Mantığın bir anlamda dünyanın dışına çıkarılması bu nedenledir. Mantık dil tarafından temsil edilemeyen, dolayısıyla bir şeyi dile getiremeyen, ama bir şeyin dile getirilmesine izin veren veya vermeyen bir yapı iskelesi, bir sabitedir ve bu yolla, sonuçları itibarıyla kendini gösterir. Mantık, insan zihninin dünyayı anlaması ve anlamlandırabilmesinin öncü koşuludur. Mantıksız bir dünyanın neye benzediğini söyleyemeyiz.²⁴ Aynı zamanda mantık, düşünmemizin de bir koşuludur. "Mantıksız olan hiçbir şeyi düşünemeyiz; çünkü o zaman mantıksız düşünmemiz gerekirdi."²⁵

Wittgenstein'in anlatmaya çalıştığı bu dil anlayışını ve bu dilin mantığını belirleyen temel düşünce; "dünya" ile "dil" arasında bir örtüşme, karşılık gelme ilişkisinin olduğu düşüncesidir. (doğru önermeler için) Dilin mantıksal temel öğeleri ile dünyanın mantıksal temel öğeleri arasında, yani ad ile nesne, temel önerme (*Satz/Tümce*) ile olgu bağlamı (*Sachverhalt /atomic fact*), önerme ile olgu (*Tatsache*) arasında bir karşılık gelme ilişkisi vardır. Bu aynı zamanda bize, *Tractatus*'da "doğru" önermelerin tanımlamasını verir.

Soykan bu durumu; Wittgenstein "dil-dünya uygunluğundan" söz etmesine karşın böyle bir kabul içinde değildir diye vurgular.²⁶ O, şey-

²² *a.g.e.*, s.83, [4.462].

²³ *a.g.e.*, s.153, [6.13].

²⁴ Wittgenstein, *a.g.e.*, s.27-29, [3.032].

²⁵ *a.g.e.*, s.27, [3.03].

²⁶ Soykan'ın burada dil-dünya örtüşmesinin sadece doğru önermeler için geçerli olduğunu belirtmek için bu vurguyu yapmıştır. Aksi takdirde yanlış önermeleri dile getiremememiz gerekirdi. Bu konuyla ilgili güzel ve açıklayıcı bir tartışma için bkz. Soykan, Ömer Naci (1992), *Bir Wittgenstein Yorumu Üstüne Açıklayıcı Bir Eleştiri*, Felsefe Tartışmaları (12. Kitap): 147-151.

durumlarının var olmasını olumlu bir olgu, var olmamasını ise olumsuz bir olgu diye adlandırır.²⁷ "Olumsuz olgu", olgunun var olmayışının resmidir. Bu ise bize, *Tractatus*'da "yanlış" önermelerin tanımlamasını verir.²⁸

Wittgenstein'in ifade edişiyile, "Ad bir nesneyi imler. Nesne onun imlemidir. (karşılıyanı / *Bedeutung*)"²⁹ Bu dil-dünya bağlantısı gereği dil dünyayı tasarlar.(resmeder) Tasarımın/Resmin (*Bild*) ortaya koyduğu şey ise onun anlamıdır (*Sinn*). Dolayısıyla anlamlı önermeler yoluyla nesnelere arasındaki ilişkiler ve olgu bağlamları ortaya konur. Bütünüyle bu dil (doğa bilimlerinin dili) içinde söylenenler, dünya içinde olanlara denk gelir. Gerçeklik (*Wirklichkeit*), önermeler yoluyla dile getirilir. Anlamlı önermelerin toplamı yoluyla da olgular (dünya olguların toplamıdır) betimlenir.

Anlamlı olan her önermenin "doğru" olması ise söz konusu değildir. Bize bir şey ifade eden, yani belli bir anlamı (*Sinn*) ve karşılıyanı (*Bedeutung*) olan önermelerin doğrulukları gösterdikleri şeylere bağlıdır. Çünkü bir önermenin anlamı dünyaya ilişkin bir özelliği yansıtır yansıtmamasına bağlıdır. Doğruluk ya da yanlışlık gerçeklikle kurulan bu bağlantıya ilişkindir. Wittgenstein'in ifadesiyle, "Bir tasarımın doğru ya da yanlış olduğunu bilmek için onu gerçeklikle karşılaştırmamız gerekir."³⁰ Böyle bir doğruluk kuramına dayanan Wittgenstein için önerme, olgu bağlamlarını mantıksal olarak resmeder. Ancak gerçekliği resmettiği için önerme doğru ya da yanlış olabilir. Böylece bir önerme "onunla öyle olduğunu söylediğimiz durum öyle ise doğrudur."³¹ Gerçeklik (*Wirklichkeit*) ancak dilde yansıtıldığı kadarıyla Wittgenstein'in konusu olur.³²

Wittgenstein açısından dille dünya arasında böyle bir bağ kurmamızı sağlayan, resmin resmedilen şeyle ortak bir şeyinin olmasıdır. Ona göre bu ortak yan resmetme biçimidir.³³ Oysa resim, bu resmetme biçiminin (dilin mantığının) kendisini resmetmez, onu yalnızca gösterir. Bu durumda Wittgenstein açısından biz, bir resmin gerçeklikle uyuyup uyuşmamasında çok resmin resmettiği şeyi doğru ya da yanlış resmedip resmettiğinden

²⁷ Wittgenstein, *a.g.e.*, s. 21, [2.06].

²⁸ Ömer Naci Soykan, "Wittgenstein: Temel Kavramlar ve Sorunlar", *Cogito Dergisi* 33. Sayı içinde, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Güz 2002, s.45.

²⁹ *a.g.e.*, s.31, [3.203].

³⁰ *a.g.e.*, s. 171, [2.223].

³¹ Wittgenstein, *a.g.e.*, s.57, [4.062].

³² Örneğin "Şuan masamın üzerinde bir su bardağı var." dediğimde şu anda masamın üzerinde bir su bardağı bulunuyorsa, bu önerme anlamlı doğru bir önerme, şayet bulunmuyorsa anlamlı ama yanlış bir önerme olacaktır. Ama her iki durumda da bana "gerçekliği" veren, "gerçeklik" evreninden konuşan bir önerme olmuş olur.

³³ *a.g.e.*, s.25, [2.17].

TRACTATUS'DA BİLİME SINIR ÇİZME OLARAK "BİLMECE" VE FARKLI DİL BAĞLAMLARINA KAPI AÇMANIN İMKANI OLARAK "MİSTİK OLAN"
Alper DARICI

bahsedebiliriz. Wittgenstein bu bağlamda *Tractatus*'da geçerli olan anlam kavrayışını şu biçimde özetler: "Resmin temsil ettiği şey resmin anlamıdır."³⁴

Demek ki Wittgenstein için gerçekliği (*Wirklichkeit*) oluşturan biricik unsur cümledir. Çünkü dili oluşturan unsur, cümle yani önermedir. Gerçeklik (*Wirklichkeit*) dilde açığa çıkıyorsa, bu ancak önermeler yoluyla olur: "Tümcelerin toplamı dildir."³⁵

Tasarımları dilde açığa çıkan şeylere ilişkin söylemlerin konuşulması, onların olgusal gerçekliklerinin bulunduğunu gösterir. Dile gelmeyen, yani anlamsal içerik olarak boş olan sözde-önermelerin gerçekliklerinin bulunmadığını söylemek de bu anlamda doğrudur. Dile gelen ve içerik olarak olgusal olan şeylerin gerçeklikleri vardır; dilde söylem olarak bulunsa bile, olgu alanının dışında bulunan her türlü değer yargıları, kavramsal açıdan incelendiğinde, olgusal gerçeklikleri olmadığı için boş yahut saçmadırlar.(anlamdışı) Örneğin ne estetik, ne de din veya etik ifadeleri doğrudan olgular hakkında bir şey söylemezler, olguların bilimsel tasvirini vermezler. Bu sebepten herhangi bir gerçeklikleri yoktur, dolayısıyla yalnızca doğa bilimlerinin olgusal gerçekliklerini tam olarak karşılayan önermelere "anamlı" diyen "bu dilin" (doğa bilimlerinin dili) özelinde bir anlamları yoktur. Ancak bu "hakikat"te anlamları olmadığı manasına gelmez ki bunu da dile getirip getiremeyeceğimiz meselesi *Tractatus*'un en önemli mihenk taşlarından biridir.

Öyleyse hemen belirtmek gerekir ki Wittgenstein için, hem bütününde dilin hem de bütününde dünyanın "anlamı", yalnızca olgusal gerçekliğin (*Wirklichkeit*), dolayısıyla doğa bilimlerinin ifadelerine "anamlı" diyen bu dilin "anamlı önermeleri" yoluyla ortaya konamaz. Çünkü bilimsel önermeler, değerlerin ve varoluşun anlamına ilişkin bir durumu dile getiremezler. Demek ki anlamlı önermeler yalnızca bir olgunun veya gerçekliğin tasvirini dile getirebilir. *Bir bütün olarak dünyanın anlamı ise dünyanın dışındadır.*³⁶ Wittgenstein'a göre bu anlam ise "dile getirilemez", ancak "gösterilebilir". Öyleyse, kullandığımız bu dilde "anlam", sadece gerçekliğin anlamıdır ve bu sebepten sadece *söylenebilir olanla* ilgilidir. Anlam-dışı, saçma (*Unsinnig*) önermeler ise dilin, eş deyişle dünyanın dışında

³⁴ *a.g.e.*, s.27, [2.221].

³⁵ *a.g.e.*, s.45, [4.001].

³⁶ *a.g.e.*, s.167, [6.41].

kalan önermeler, tümcelerdir. Bu önermelerin anlamı ise mistik olan da gizlidir, ifade edilemeyen de.³⁷

"Söylenemeyen" ile "söylenebilen" arasındaki ayrım bu şekilde açıklanıp belirtildikten sonra "ifade edilemeyen/ mistik olan" da belirmiş gibi görünmektedir.

3. Gizem ve Bilmece (*das Mystische / die Rätsel*)

"Gizem" (mistik / mystic / *das Mystische*) kelimesi Wittgenstein'da, önerme 6.522'de açıkça görüldüğü gibi, "ifade edilemeyen" in eş-anlamlısı olarak kendini gösterir: "Dilegetirilemeyen vardır gene de. Bu kendisini gösterir, gizemli olandır."³⁸

"Mistik" olan bilim dilinin önermeleri aracılığıyla "söylenemeyen" dir. Demek ki "mistik olan" olgularla ya da mantıksal formula ilgili değildir. Çünkü eğer böyle olmuş olsaydı onu ifade edip gösterebilirdik. Öyleyse "ifade edilemeyen / mistik olan" ; değerlerle, hayatın anlamıyla ilgili ahlak, sanat ve din alanına ait gibidir.³⁹

Wittgenstein açısından bilimsel bakış, olguları bu fizik-dünyanın "içinden gören" ve nasıl olduklarıyla ilgilenen bir yöne sahiptir. "Mistik olan/ İfade edilemeyen" ise olguları "dışarıdan gören", yani olgularla ahlaki, sanatsal ve dinsel değerler açısından bağlantı kuran bir tecrübe ya da duygu olarak değerlendirir. Mistik olan dünyanın "sınırlı bir bütün" olarak hissedilmesinde ortaya çıkar:

³⁷ Burada kastedilen ayrımın hakikat-gerçeklik-doğruluk arasındaki bir ayrım olduğunu düşünüyorum. Şöyle ki; Wittgenstein kastettiği manada Gerçeklik (*Wirklichkeit, Realität*), gözümüzü kapatıp, biz ona inanmayı bıraktığımız halde bile, tekrar gözümüzü açtığımızda bizi bırakıp gitmeyen, olduğu gibi yerinde kalan olguların dünyasıdır. Ama bu Gerçeklik içinde *hakikat* bağlamında "anlamı" barındırmaz. Bu yönüyle içinde ne gizemi ne de çözülecek bir bulmacası vardır. Haddizatında Wittgenstein'ın kanaatimizce donuk bulduğu bu Gerçeklik'tir. *Hakikat* ise sen ona inandığın kadar seninlemdir. Ona inanmayı bırakırsan, senin için kaybolur. Bu yüzden de dile getirilemez olandır, bu yazılanlar da dâhil olmak üzere bütün üstüne yazılanları anlamdışı / saçma kılandır. Ama yine de anlamı, kendi içindedir (kendi bağlamında, kendi aleminde). O, ruhsuz dünyanın ruhu, mekanik evrenin rengidir. Doğruluk ve Yanlışlık meselesi ise daha çok, yargı içinde temsil edilen bir şeyin (olgunun) gerçeklik ile uyuşması (olguyu resmetmesi) veya uyuşmaması (olguyu resmetmemesi) durumudur.

³⁸ *Es gibt allerdings Unaussprechliches. Dies zeigt sich, es ist das Mystische*, Wittgenstein, *a.g.e.*, s.171, [6.522].

³⁹ Cengiz Çakmak, *a.g.m.*, s.20.

TRACTATUS'DA BİLİME SINIR ÇİZME OLARAK "BİLMECE" VE FARKLI DİL BAĞLAMLARINA KAPI AÇMANIN İMKANI OLARAK "MİSTİK OLAN"
Alper DARICI

"*Sub specie aeterni* (ezeli-ebedi bakışla) dünyanın sezgisi/görünümü/temaşası (Alm. *Anschauung*, Fr. *Intuition*), bütünlük olarak –ama sınırlı bütünlük olarak dünyanın sezgisidir. Sınırlı bütünlük olarak dünyaya dair duygu mistik duyguyu oluşturur."⁴⁰

Dünyanın "sınırlı bir bütün" olarak hissedilmesi, olguları bilimsel bir bakış açısı altında ele almanın yetersizliğine vurgu yapmaktır. Bilimsel bakış açısı ancak olguların nasıl söyler, ne olduklarını değil⁴¹:

"Gizem, dünyanın nasıl olduğu değil, ama dünyanın varolması olgusudur. (*dass*)"⁴²

Böylece anlaşılır ki, nesnelerin birbirleriyle ilişkisi üzerinden tanımladığımız fiziksel olgular dünyasında, yani dünyamızda ve bunu söze, önermeye döktüğümüz saha olan dil (bilimsel dil) evreninde ne bir gizem (*Mystische*) ne de bir bilmece (*Rätzel*) vardır. Bu evrende fiziksel olgular hakkında sorabileceğimiz bütün soruların yanıtlarını yine bu dil içerisinde alabiliriz. (şimdi veya gelecekte) Bu yönüyle bu dünya ne bir gizem ne de bir bilmece ihtiva eder. Ancak ifade edemediğimiz, fiziksel olguların dışında kalan her hangi bir etik veya estetik önermenin ne sorusu sorulabilir ne de bunun bu dil (bilimsel dil) içinde anlamlı bir cevabı verilebilir. Bu sebepten misal "Tanrı var mıdır?" tarzında bir soruya bu bilimsel dilin gramatiği ve semantiğinde cevap vermeye çalışmak ne kadar anlamsız ise bu soruyu sormak ve bu önermeden şüphelenmek de yine bu dilin gramatik ve semantiğinin sınırları dâhilinde o kadar anlamsız ve saçmadır:

"Dilegetirilemeyen bir yanıtın sorusu da dile getirilemez. Gizem (*Rätzel*) yoktur. Bir soru sorulabiliyorsa, yanıtlanabilir de. Şüphencilik, soru sorulamayan bir yerde şüphelenmeğe kalkışınca, çürütülemez değil, açıkça saçmadır. Çünkü şüphe, bir sorunun bulunduğu yerde bulunabilir ancak; bir

⁴⁰ *a.g.e.*, s.171, [6.45].

⁴¹ Burada "anlam"a yapılan bir vurgu vardır. Modern döneme kadar, bilim anlayışının temel sorusu "neden" olmuştur ve modern bilim anlayışı, bu soruyu "nasıl" olarak değiştirmiştir. Bu değişimin bir sonucu olarak, "ne" sorusuna çeşitli yanıtların verilebileceği başka başka anlam dünyalarının varlığı ile "nasıl" sorusuna, bilimsel bir olgunun gönderimiyle sınırlanmış belirli bir yanıtın verilebileceği bilimsel dilin dünyası birbirinden ayrılır. "Ne" sorusunun yanıtı, daha bütüncül bir anlam ve dil dünyasına karşılık gelirken, "nasıl" sorusunun yanıtı, belirli bir tür ilişkilendirmeye ve ona olan gönderime karşılık gelir. Bu belirli tür ilişkilendirme ve gönderim ise gözleme konu olan fenomenlerin somut değişimleridir. Bu, "ne" (*what*) sorusuna eşlik eden daha bütüncül bir anlama matuf olan bilme değil, "nasıl" (*how*) sorusuna eşlik eden sınırlandırılmış türde bir anlam ve bilgidir.

⁴² *Nicht wie die Welt ist, ist das Mystische, sondern dass sie ist*, Wittgenstein, *a.g.e.*, s.171, [6.44].

soru, bir yanıtın bulunduğu yerde; bu da ancak bir şeyin söylenebildiği yerde."⁴³

Bu düşünce, Tractatus'un, içinde "gizem" ve "bilmece" kelimelerinin görünmediği, ama bilimin bizim yaşam problemlerimizi çözmesinin imkânsızlığını yeniden bulduğumuz 6.52 önermesinde tekrar edilir:⁴⁴

"Öyle bir duygumuz vardır ki, bütün olanaklı bilimsel sorular yanıtladığında bile, yaşam sorunlarımıza daha hiç dokunulmamıştır. Tabii o zaman da hiçbir soru kalmamıştır; yanıt tam da budur."⁴⁵

Böylece Wittgenstein'in "...Dünyayı tasarımlamanın modern tarzlarının tümünün temelinde, sözde doğa yasalarının doğal fenomenlerin açıklaması olduğu bulunur." ⁴⁶ dediği zaman, kitabını, aynı zamanda bilimselcilik yanılığını ifşa etmek için yazdığı gayet iyi görülür.⁴⁷

Nitekim Pears'a göre; O, din ve ahlâk doğruluklarını, olgu söyleminin içine yerleştirmeye karşı çıkarken onları dışlamaz, tersine korumaya çalışır. Din ve ahlâk anlam taşımaz, çünkü onlar olgusal anlam taşımazlar. Ancak, onları böylece belirlemek bu alanları anlaşılmaz diye mahkûm etmek de değildir. Bu, onları anlamak yönünde ilk adımı atmaktır.⁴⁸

Benzer şekilde Gilles de, Wittgenstein'in *Tractatus*'taki metafizik ve din üzerine olan ifadelerin anlamsız oldukları şeklindeki argümanının dine yönelik bir saldırı gibi olarak görünebileceğini, Carnap ve Viyana Çevresi'nin diğer üyeleri tarafından tam da bu şekilde yorumlandığını dile getirmiştir. Ancak ona göre, Wittgenstein aslında dinin entelektüel bakımdan daha sofistike bir savunmasını ortaya koymuştur.⁴⁹

Şöyle ki, dinin doktrinlerini ve metafiziğin önermelerini, kesin surette anlamsız olarak görüp onların ancak mistik bir deneyimle kavrandıklarını kabul ettiğimizde ve buna ek olarak bu dini doktrinlerin bilimin anlamlı ifadelerinden açık bir biçimde ayrılmış olduklarını benimsediğimizde, artık bilimdeki hiçbir ilerleme dinin temelini çökertme etkisine sahip

⁴³ Wittgenstein, *Tractatus*, s.171, [6.5, 6.51].

⁴⁴ Pierre Hadot, *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*, çev. M. Erşen, Doğu Batı Yay., Ankara, 2011, s.18-19.

⁴⁵ Wittgenstein, *Tractatus*, s.171, [6.52].

⁴⁶ *a.g.e.*, s.165, [6.371].

⁴⁷ Pierre Hadot, *a.g.e.*, s.19

⁴⁸ David Pears, *Wittgenstein*, s.58-59.

⁴⁹ Donald Gilles, *Yirminci Yüzyılda Bilim Felsefesi*, çev. Melis Tuncel, Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara, Kasım 2018, s.175.

TRACTATUS'DA BİLİME SINIR ÇİZME OLARAK "BİLMECE" VE FARKLI DİL BAĞLAMLARINA KAPI AÇMANIN İMKANI OLARAK "MİSTİK OLAN"
Alper DARICI

olmayacaktır. Tabiri caizse, onun doktrinleri bilimsel eleştiri alanından çekip alınarak korunmuş olacaktır.⁵⁰

Böylece *Tractatus* "mistik olan/ ifade edilemeyen"de sona erer. Bununla beraber Wittgenstein *Tractatus*'da, dünyada belirli nesnelere arasındaki ilişkilere, yani olgular tarafından belirlenen fiziksel gerçekliğe uymadıkları için bu dilin (bilimsel dil) özelinde anlamdan yoksun olan etik ve estetik önermeleri de anlayabileceğimizden ve bunların kendi içlerinde bir anlam taşıdığından şüphe etmez. Wittgenstein'in *Tractatus*'ta etik ve estetik önermelere yüklediği anlam, bizzat Wittgenstein'in söylediği gibi, bir dile sığmayanı; yani dünyamızın ve dilimizin (bilimsel dilin) sınırlarını gösterir.

Dünyanın "dışı"nda aranması gereken değerler veya anlamlar ise, aşkın "bir şey" olarak yorumlanıp; olgulara, fizik gerçekliğe, bizzat bir bütün olarak dünyanın kendisine bu açıdan bakılıp, dünyayı katı, sarsılmaz bir taş yığını olarak değil de, estetik, etik ve dinsel değerler açısından görmektir. Dünyanın bu şekilde tecrübe edilmesi ve dile getirilmesi "mistik olan/ifade edilemeyen" in kendini mümkün dil dünyası içerisinde "göstermesi" anlamına gelir.⁵¹

"Gerçekten ifade edilemeyen vardır. Bu gösterilir, mistik olan budur."⁵²

Wittgenstein böylelikle metafizik arayışını, dilin sınırlarının dışında bulunan "söylenemez", ama "gösterilebilir" bir alana yerleştirir. Wittgenstein'a göre metafizik, dünyaya ilişkin yargılar veremez. Bu sebepten metafizik olan "söylenemeyen" bir hal alır. Tersine bir ifadeyle, felsefenin ya da söylenebilir olanın alanı da dilden başkası değildir.

Öyleyse, yaşamın anlamı mistik bir deneyim içindeyken kavranabilir; lakin bu kavrayış sözlerle dışarı aktarılamaz. Hakikat ve etik olarak sahip olunan kavrayışların doğruluğu insan için apaçık olsa bile bu kavrayışları sözcüklere dökmeye çalıştığı her anda dilin duvarlarına çarpar. Düşünceye ve akla şekil verip onu etkin şekilde yönlendiren kelamın onu aynı zamanda zorunlu olarak bir bağlama bağlaması, hakikat üzerine her ifadeyi donuklaştırır ve ifade etmeye çalışılan anlamdan uzaklaştırır. İnsan, dilini ve hatta dili kuran kendi Ben'ini dışarı almadığı her durumda bu zorunlu durumla karşılaşır. Çünkü dünyanın kendi deterministliği veçhesinden görülen gerçekliği, insanın dilini ve kendi Ben'ini de aynı nedensel gerçeklik üzerinden kurmasına yol açar.

⁵⁰ *a.g.e.*, a.y

⁵¹ Cengiz Çakmak, *a.g.m.* s.22.

⁵² Wittgenstein, *a.g.e.* s. 171, [6.522].

4. Özne-Dünya İlişkisi: Anlam ve Hayret

Görüldüğü üzere dünyanın tamamını kapsayan olgular, zorunlu olarak değerler alanını dünyanın dışına iterler. Wittgenstein felsefesinin belirtmeye çalıştığı temel nokta işte budur. Olgusal olma, dünyada yaşama ve dilin sınırları arasındaki paralellik de buradan gelmektedir: "*Dilimin sınırları, dünyanın sınırlarını imler.*"⁵³ Bu sınır düşüncesinde özne (*Subjekt*) ya da "Ben" (*Das Ich*) ise sınırın içinde değil de "sınırdaki" konumlandırılmıştır. Özne dünyanın "içinde" değildir. Ona göre, "dünya benim dünyamdır."⁵⁴ Ben dünyanın sınıırıyım. Dünyanın olanak koşulu olarak bu ben *transsendental* öznedir. O, bunu fiziksel ya da psikolojik çalışmaların uğraş alanı içerisine giren bir empirik öznenen ayırarak, "metafizik özne" (*metaphysical Subjekt*) olarak dile getirmektedir:

"Felsefeye 'ben' (*Das Ich*) 'dünyanın benim dünyam' olmasıyla girer. Felsefi Ben insanlık değil, insan bedeni ya da psikolojinin uğraştığı insan ruhu değil, daha ziyade dünyanın sınırı olan -onun bir kısmı olmayan- metafizik öznedir."⁵⁵

Bu anlamda Wittgenstein'a göre "dünya bana verilir"; dünya bana dünya olarak verilir, ben dünyanın sınıırıyım. Bu metafizik özne anlayışında Wittgenstein, Ben-Dünya ilişkisini dünyanın özneye verilmişliği düşüncesine göre ortaya koymaktadır. Öyleyse özne, kendisine verilmiş olan, nesnellik alanının sınıırıdır; bu anlamda onun kendisi "nesne olmayan"dır. Ben'in kendisi bir nesne değildir. "Nesne olmayan" ise, dünyaya aşkındır. İstenç edimi bütünüyle bu özneye aittir. Etik, estetik bu özneye ilgilidir; bu anlamda bu alanlar da aşkındır. Wittgenstein için istenç bu dünyaya, hazır olan bir şeye girmek gibi, bütünüyle dışarıdan girer.

Dilin ve dünyanın mantıksal yapısının sınır düşüncesi çerçevesinde ortaya konusu, "ben" in dünya içinde yer almayışı, Tanrı'nın dünyanın içinde yani mantıksal uzamda kendini açığa vurmaması, Wittgenstein'ı sınırın ötesine yöneltmektedir. Bu yönelmede dilsel açıdan bir olanaksızlık kendisini gösterir. Dünyanın bir bütün olarak, sınırlanmış bütünlük olarak, ebedilik tarzında (*sub specie aeternitatis*) görülmesi⁵⁶ (*Anschauung*) artık söylenemez, dile getirilemez bir şeyi açığa vurur. Dünyayı bir bütün olarak ebedilik tarzında görme, aşkın olan etik ve estetiğe de gönderme yapar. Kuşkusuz böylesi bir ebedilik tarzında görüş, mistik bir duyguyu (*Gefühl*) gösterir.

⁵³ Wittgenstein, *a.g.e.*, s.133, [5.6].

⁵⁴ *a.g.e.*, s.135, [5.62].

⁵⁵ *a.g.e.*, s.137, [5.641].

⁵⁶ *a.g.e.*, s.171, [6.45].

TRACTATUS'DA BİLİME SINIR ÇİZME OLARAK "BİLMECE" VE FARKLI DİL BAĞLAMLARINA KAPI AÇMANIN İMKANI OLARAK "MİSTİK OLAN"
Alper DARICI

Wittgenstein'a göre "dile getirilemeyen vardır yine de. Bu kendisini gösterir, gizemli olandır o."⁵⁷ İşte bu sınırlar çizildikten sonra sessizlik başlar. Burada dünyanın "nasıl" (*wie*) olduğuna değil de "olmasına" (*dass*) yönelik bir şaşma vardır. Bu "Dünya olgusuna" yönelik bir hayret duygusudur. Onu her ifade etme denemesi insanı saçma olana sürükleyecektir. Bu hayret, heyecan, duygu (*Gefühl*), duygusal tecrübe -*Erlebnis* [yaşantı] değil, *Erfahrung*⁵⁸ [hakiki tecrübe] anlamında- dile getirilemez. Burada metafizik artık bir yaşam tecrübesi mesabesinde ve kendini yaşamın bir bütün olarak kavranışında gösterir:

Bir Tanrı'ya inanmak, yaşamın anlamı hakkındaki soruyu anlamak demektir. Bir Tanrı'ya inanmak, dünyanın olgularının meselenin sonu olmadığını görmek demektir. Tanrı'ya inanmak, yaşamın bir anlama sahip olduğunu görmek demektir.

Dünya bana verilidir, yani istencim dünyaya zaten orada olan bir şeye katılır gibi, tamamen dışarıdan katılır. (İstencimin ne olduğuna gelince, henüz bilmiyorum.) Bu, yabancı bir istence bağlı olduğum duygusunun nedenidir. Bu nasıl olursa olsun, her durumda belirli bir anlamda bağımlıyız ve bağımlı olduğumuz şeyi Tanrı olarak adlandırabiliriz.⁵⁹

Bir Tanrı'ya inanmak, dünya olguları hakkında henüz son sözün söylenmediğini görmek demektir.⁶⁰ "Son söz" de elbette bir resim olacaktır. Oysa bizim için "dünyanın anlamı" Tanrı'dan başka bir şey değildir. Değer ifade eden her şey gibi Tanrı'da dünyanın dışına çıkarılır.

⁵⁷ *a.g.e.*, a.y., [6.522].

⁵⁸ *Erfahrung* kavramının Almanca kökeni olan "fahren" (sürmek, yolculuk etmek), hareketlilik, seyahat etmek, etrafta dolanmak ya da seyr-ü sefer etmek manasını taşıyor. Böylece *Erfahrung* hem zamana ilişkin bir boyut, yani süre, alışkanlık, tekrar ve dönüş iması yapıyor; hem de tecrübe eden öznenin bir derece risk aldığını ima ediyor. (terimin Latince kökeni olan "periri", onu alttan alta tehlike anlamına gelen "peril"e ve yok olmak anlamına gelen "perish"e bağlıyor). Bu yan anlamlar *Erfahrung*'u daha nötr ve münferit bir oluş olan (İngilizce *experience*'in da içerdiği gibi) *Erlebnis*'ten (olay, macera) ayırıyor. Böylece birincisini normatif içerikli bir kavram olarak ele almak gerekirken; ikincisini olgusal içerikli bir kavram olarak ele almak gerekir.(bkz. Miriam Hansen, "Değişken Karışımlar ve Genişlemiş Alanlar", ed. Meral Özbek, *Kamusal Alan* içinde, Hil Yayın, İstanbul, 2004, s.149.) Bu bağlamda kavramı (*Erfahrung*); Odysseus'un, Simurg'un ve diğer kültürlerde de izine rastladığımız yolculuk mitoslarında kahramanın yaşamış olduğu deneyimlere benzetebiliriz.

Wittgenstein'in susma çağrısını; aynı zamanda *Erfahrung*'a bir kapı açma denemesi olarak okuyabileceğimizi düşünüyorum.

⁵⁹ Ludwig Wittgenstein, *Defterler: 1914-1916*, çev. Ali Utku, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.92-92, 8.7.16.

⁶⁰ *a.g.e.*, a.y.

Varlık'ı veya Tanrı'yı geleneksel şekilde kavrayış biçimine yöneltilen bu eleştiri, Wittgenstein'da olduğu gibi, çağdaş felsefe eleştirilerinde de sıklıkla karşımıza çıkan bir yönelimdir. Şöyle ki; Wittgenstein sonrası çağdaş felsefe eleştirilerinde, Batı Felsefesinin "mevcudiyet metafiziği" yapmakla itham edildiği görülür.⁶¹ Varlık'a evrensel hakikatler yüklemek uğruna, onu soyut olarak kavramsallaştırıp, zamanın ve mekânın dışında ama zihnin içinde "orada bir yere" hapsettiğimizde, Varlık'ı akıl yoluyla sınıflandırıp "varolanın" içine sıkıştırıp, durağanlaştırmışız demektir. Bu sıkışma Varlık'ı "Akıl" (*ratio*), yani mantık ve akıl yürütme yoluyla belirlemeye ve denetim altına almaya çalışmakla devam eder. Sonrasında dilde (akıl yürütme ve kategorilerde) bir varolan olarak beliren "Varlık", artık zihinde olması manasında zaman ve mekânın dışında, ama dilde olması manasıyla zamanın ve mekânın içinde bir hal alır.

Soykan bu durumu; "var olmamayı" belirleyen "var olma" olduğunu, "var olmayan şey" demekle, "var olmayanın varlığı"nın söylendiğini ve bu durumun düşünmeyle dilin, onun da özelinde varlıkla dilin özdeşliğini varsayan ve Platon'dan beri Batı felsefesinin kabulü olan bir yanlış anlama olarak dile getirir.⁶²

Wittgenstein Defterler'de serbest bir biçimde ifade ettiği ve bizim yukarıda alıntısını yapmış olduğumuz bu sıkışmayı *Tractatus*'da şu şekilde düzenler:

"İnsan ruhunun zamansal ölümsüzlüğü, yani yaşamasının ölümden sonra da bengi sürüp gitmesi, hiçbir biçimde güvenilir olmamakla kalmaz, her şeyden önce, bu varsayım, onunla hep elde edilmek istenen çıkarımı da hiç sağlamaz. Bengi yaşayıp gitmemle bir gizem mi çözülecek? O zaman bu bengi yaşam da şimdiki yaşamım kadar gizemli olmayacak mı? Zaman ile uzam içindeki yaşam gizeminin çözümü, zaman ile uzamın dışında yatar."⁶³

(Çözülecek olan doğa bilimi sorunları değildir ya.)

"Dünyanın nasıl olduğu, yüksek olan için hiç fark etmez. Tanrı kendisini dünyanın içinde açığa vurmaz."⁶⁴

Demek ki Wittgenstein için "metafizik" olan / "mistik" olan / "Tanrı" kendini zaman ve mekân içinde, yani bir başka deyişle fiziksel gerçekliği olan

⁶¹ bkz. Heidegger ve Derrida.

⁶² Soykan, "Wittgenstein: Temel Kavramlar ve Sorunlar", s.45.

⁶³ Wittgenstein, *a.g.e.*, s. 169-171, [6.4312].

⁶⁴ *a.g.e.*, s.171, [6.432].

TRACTATUS'DA BİLİME SINIR ÇİZME OLARAK "BİLMECE" VE FARKLI DİL BAĞLAMLARINA KAPI AÇMANIN İMKANI OLARAK "MİSTİK OLAN"
Alper DARICI

ve olguların toplamı olan bu evrende göster(e)mez. Metafizik olanı hem zamanın ve mekânın dışında, hem de kategoriler ve dilsel ifadelerle sınırlandırmış dilin ve düşüncenin dışında aramak gerekir. Felsefenin görevi de zamanın, mekânın ve dilin dışında olan bu "metafizik olan" hakkında, bilimsel dil kullanılarak dile getirilen önermelerin (olumlu ya da olumsuz) anlamsızlığını, her defasında dil vasıtasıyla ifşa edip, sonrasında etik ve estetik dile getirişler ve gösterimler (şiir, müzik, mitoloji, vahiyler, resim) lehine susmaktır.

Wittgenstein için, felsefe, böylelikle; yapması gerekeni, yani "...düşünülemez olanı içinden, düşünülebilir olanla sınırlandırma işini yapıp söylenemez olanı imleyerek" ⁶⁵ metafiziğin yerini de belirlemiş olur. Wittgenstein felsefeyi kullanarak (yani doğa bilimlerinin kullandığı dille söylenebilecek önermelerin sınırını belirleyerek), hem doğa bilimlerinin alanını sınırlandırarak onların metafizik üzerine mantıksal ve bilimsel eleştiriler yapmalarına engel olur hem de geleneksel felsefenin doğa bilimlerinin dilini kullanarak gerçekleştirdiği metafizik ve ahlaki önermelerin anlamsızlığını göstermiş olur.

72

Yukarıda dile getirilenlere ek olarak Wittgenstein, bilim ve metafizik arasına çektiği sınır ve sınırın her iki yanına yapmış olduğu eleştirilerle, *Tractatus*'un bir bütün olarak "etik" dolayısıyla metafizik bir anlamı olduğuna gönderme yapar. Bu anlam tek tek cümlelerde değil metnin bütününde saklıdır. Sorun, "söylenemez" olanı "göstermektir"; yalnız bu öyle bir biçimde olmalıdır ki, söylenemeyen üzerine bir şey söylenmesin. Ancak böyle bir kitap olacaksa ve yazılacaksa, bunu yapmak için elimizde yalnızca söylenebilenleri ifade eden önermelerden ve bu önermelerin oluşturduğu dilden başka kullanacak bir şey yoktur! Wittgenstein'in kitabının sonunda bahsettiği paradoksal durum da işte budur. Wittgenstein, bu paradoksal durumu aşmak için "merdiven" metaforunu kullanmıştır. Bu kitabı ve bu önermeler yoluyla ne anlatılmak istendiğini anlayanların, bu önermelerin saçma olduğunu göreceklarını belirtmiş ve tıpkı merdivenle yukarıya tırmandıktan sonra merdiveni devirenler gibi, bu önermeleri anlayıp aşanların da bu önermeleri yıkıp devirmelerini salık vermiştir.⁶⁶ Felsefe, ahlak ve metafiziğe dair ifadeler de bu kitabın önermeleri (Satz/tümce) gibidir; bir durumu anlamak için kullanılırlar ve anladıktan sonra merdiveni devirip atmak gerekir. Bu ifadeler işimize yarayacak ve daha iyi yaşamamıza olanak sağlayacaksa ne iyi; onları anlayıp, saçma olduklarını görüp merdiveni atarak yolumuza devam

⁶⁵ Wittgenstein, *a.g.e.*, s.61, [4.114], [4.115].

⁶⁶ *a.g.e.*, s. 173, [6.54].

edebiliriz; ama eğer zaten baştan bizim için anlamsızlarsa ne merdivene ihtiyacımız vardır, ne de bu önermelere. Wittgenstein'in bu yolla kitabına bir meşruiyet sağladığını düşünüyoruz.

Son olarak şunu söylemek gerekir ki; hem doğa bilimlerinin hem de felsefenin zorunlu olarak ortak görevi "söylenebilir olandan, yani doğa bilimi tümcelerinden –yani felsefeyle hiçbir ilgisi olmayan bir şeyden– başka bir şey söylememek, sonra her seferinde de, başka birisi doğaötesi bir şey söylemeye kalkıştığında, ona tümcelerindeki belirli imlere hiçbir işlem bağlanmamış olduğunu göstermek"tir.⁶⁷ Bu sebepten metafizik, etik, estetik ve dini metinler üzerine teoriler geliştirip, bunlara bilimsellik atfetmek, beyhude bir *transcendental* kil u kaldan öteye gidemez. Diğer taraftan, ifade edilemeyeni dile getirmeye çalışan bu öğeleri (etik, estetik, felsefe, metafizik, dini metinler) mantıksal ve dilsel açıdan eleştiri konusu yapmak da mantıksal pozitivizmin içine düştüğü yanlıdır. Çünkü bu ifadeler zaten özleri gereği "anlam-dışı" ifadelerdir. Mistik bir duyguyu ya da yaşantıyı anlam-dışı ifadelerle dile getirmeye çalışırlar.⁶⁸ Sorun, bunların bilimsel bir tutum içinde ifade edilmesinde ya da bilimsel dil dâhilinde eleştiri konusu yapılmasında ortaya çıkar.

Sonuç Yerine

20. Yüzyılın başında, hakim bilim yapma yöntemi olan pozitivizm düşüncesinden neşet eden Mantıksal Pozitivizm; felsefe-bilim anlayışından metafiziğin elenmesini kendine amaç edinerek, var olduğu andan itibaren her daim anlam arayışı içinde olan insanın ve onun anlam arayışı yöntemlerinden biri olan felsefenin kapsam alanını daraltıp tekdüzeleştirme noktasına gelmiştir. Böylelikle, hedeflenen bu olmasa dahi insanın anlam arayışlarının çıkmaz bir sokağa girmesine sebebiyet vermiştir.

Bu geleneğin içinde yetişip, sözü edilen geleneğin (mantıksal pozitivizm), insanı içine sürüklediği durumu gören Wittgenstein ise metafizik, etik ve estetik alana ilişkin hakikatleri anlamlı dilin ve ifadenin bir parçası haline getirmeksizin, yaşamın içinde tutar. Hakkında söz söylenemeyen/ifade edilemeyen şey, "bilimsel dilde ifade edilen ve anlam bulan önerme"lerin dışındadır. Metafiziğin, dilin olanaklarının ötesinde olduğuna işaret eder. Böylece metafizik, Wittgenstein'in sisteminde önemli bir yere sahip olur, ama "dile getirilemez" bir alan olarak kalır. Wittgenstein

⁶⁷ Wittgenstein, *a.g.e.*, s. 171, [6.53].

⁶⁸ Cengiz Çakmak, *a.g.m.*, s.24

TRACTATUS'DA BİLİME SINIR ÇİZME OLARAK "BİLMECE" VE FARKLI DİL BAĞLAMLARINA KAPI AÇMANIN İMKANI OLARAK "MİSTİK OLAN"
Alper DARICI

metafiziği, "ancak olguları ifade edebilen önermelerle" sınırdış hale getirirken, onu dışlamaz, aksine, koruma altına alır. Metafizik hakkında "susmak gerektiği" sonucu, onun olgusal bir anlam taşımadığı, dünyada temellenmediği anlamına gelir. Metafizik alanı, dilin, yani "olgu dünyası"nın dışına çıkarmak, onun hakkında "susmak gerektiği" sonucuna varmak, bu alanı yok sayarak mahkûm etmek değildir. Tam aksine metafiziğin, dile ve dolayısıyla gerçekliğe aşkın olmak bağlamında, fiziksel gerçekliği olan evrenin yapısından farklı bir yapıya sahip olduğunu göstererek, bu insani olguyu anlamak yönünde bir adım atmaktır.

Wittgenstein'a ve onun *Tractatus*'una yukarıda ifade edilen yönleriyle baktığımızda, *Tractatus*'taki "sınır çekme" girişimini ve susma" çağrısını, "ifade edilemeyen"i anlam-dışı bir dille söylemeye çalışan metafiziğe yönelik değil, "ifade edilemeyen"i anlamlı bir dilde söylemeye çalışan metafizik söylemlere ve yine onu pozitivistin anlamlı bilimsel önermeleriyle eleştirmeye yeltenenlere yönelik bir çağrı olarak yorumlayabiliriz. Çünkü değer yargıları, etik, metafizik ve en temelde "Hakikat", bu dille üzerine konuşulabilecek şeyler değildir ve buraya *das Mystiche* sınırını çekerek, mistik olanın meşruiyetini ve özerkliğini güvence altına almış oluruz, aynı zamanda metafizik söylemler üzerinden bilimsellik iddiasında bulunanlar ve "ifade edilemeyen"i anlamlı bir dilde söylemeye çalışanlar için *die Rätsel* sınırını çekerek bu dünyanın olgularını ifade eden önermelerde gizemin olmadığına vurgu yaparak bilimsel gelişmenin önünü açmış oluruz.

Tractatus üzerine yaptığımız çalışmada, Wittgenstein'ın gizem ve bilmece kavramlarıyla bilimsel olanla metafizik olan arasındaki sınırı nasıl belirlediğini göstermeye çalıştık. Bununla beraber *Tractatus* için söylenebilecek diğer önemli nokta ise kitapta, farklı bağlamların farklı gerçeklikleri olabileceğine dair yapılan "bağlamcılık" vurgusudur. Şöyle ki *Tractatus*'da gerçekliğin kendisinin değişmesine vurgu yapılmaz, ancak gerçekliğin barındırdığı "anlam"ın, başka bağlamlarda ve başka biçimlerde de var olabileceğine dair bir inanç vurgu yapılır. Bu inanç, müziğin değiştiğinde dansın da değişmesi gibi, bir bağlamdan (paradigmadan) bir başka bağlama (paradigmaya) geçişte de yaşama biçiminin ve anlamın değişmesine sebebiyet verir.⁶⁹

⁶⁹ bkz. Wittgenstein, *a.g.e.*, s. 169, [6.43]. "...Mutlunun dünyası, mutsuzunkinden başka bir dünyadır."

KAYNAKÇA

- Çakmak, Cengiz ; "Susma ve İfade Edilemeyen", Felsefe Arkivi Dergisi, Sayı:31, İstanbul, 2007.
- Gilles, Donald; *Yirminci Yüzyılda Bilim Felsefesi*, çev. Melis Tuncel, Nobel Akademi Yayınları, Ankara, Kasım 2018.
- Hadot, Pierre ; *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*, çev. M. Erşen, Doğu Batı Yay., Ankara, 2011.
- Irzık, Gürol; "Wittgenstein ve Carnap: Tractatus'un Mantıkçı Pozitivizme Etkisi", Felsefe Tartışmaları Dergisi (11.Kitap): 59-82, Panorama Yayınları, İstanbul, 1992.
- Özbek, Meral (ed); *Kamusal Alan*, Hil Yayın, İstanbul, 2004.
- Panova, Elena; "Wittgenstein'in Felsefi Metamorfozu", çev. Fikret Osman, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15(2): 1-31, Bursa, 2006.
- Pears , David; *Wittgenstein*, çev. Arda Denkel, AFA Yayınları, İstanbul, Şubat 1985.
- Soykan, Ömer Naci; "Wittgenstein: Temel Kavramlar ve Sorunlar", *Cogito Dergisi 33. Sayı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Güz 2002.
- Utku, Ali; "Erken Wittgenstein'da Düşünce-Dil Bağlantısı", Felsefe Tartışmaları Dergisi (27.Kitap): 126-133, Panorama Yayınları, İstanbul, Ağustos 2000.
- Wittgenstein, Ludwig; *Defterler 1914-1916*, çev. Oruç Aruoba, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.
- Wittgenstein, Ludwig; *Tractatus Logico Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

TRACTATUS'DA BİLİME SINIR ÇİZME OLARAK "BİLMECE" VE FARKLI DİL
BAĞLAMLARINA KAPI AÇMANIN İMKANI OLARAK "MİSTİK OLAN"
Alper DARICI

76